

ज्ञान

शील

एकता

प्राज्ञिक विद्यार्थी परिषद्, नेपाल

प्रदेश शिक्षा कार्यशाला - २०८०

संक्षिप्त विवरण

शिक्षाको पुनःसंरचनाका लागि विद्यार्थी परिषद्

कोशी प्रदेश शिक्षा कार्यशाला

२०८० असार ९ गते । विराटनगर, मोरङ

प्रदेश शिक्षा कार्यशाला विवरण

मिति एवं स्थान	प्रमुख अतिथि	कार्यपत्र प्रस्तुतकर्ता	टिप्पणीकर्ताहरू
कोशी प्रदेश असार ९ गते, विराटनगर	श्री पशुराम खापुङ्ग माननीय प्रदेश प्रमुख कोशी प्रदेश	प्रा.डा. बालचन्द्र लुइटेल डीन काठमाडौं विवि स्कुल अफ एजुकेशन	प्रा.डा. भेषराज धमला पूर्व रजिष्टार, पूर्वाञ्च विश्वविद्यालय प्रा.डा. टंक न्यौपाने, शिक्षाविद्
मधेश प्रदेश असार २९ गते, वीरगञ्ज	श्री महेश यादव मा. शिक्षा तथा स. कल्याण मन्त्री मधेश प्रदेश सरकार	डा. महाश्वम शर्मा अध्यक्ष राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड	प्रा.डा. दीपक शाक्य, उपकुलपति, मधेश विश्वविद्यालय डा. कृष्ण चन्द्र साह, शिक्षाविद् डा. जीवननाथ पाण्डे, पूर्व सह. डीन, त्रिवि कृषि अ. सं.
बागमती प्रदेश भाद्र १८ गते, चितवन	प्रा.डा. पुण्य प्रसाद रेग्मी उपकुलपति कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	डा. महाश्वम शर्मा अध्यक्ष राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड	प्रा.दयाराम पौडेल, प्रमुख, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस प्रा. नवराज पाण्डेय, नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय
गण्डकी प्रदेश श्रावण २७, पोखरा	प्रा.डा. प्रेमनारायण अर्याल उपकुलपति पोखरा विश्वविद्यालय	डा. हरि लम्साल सह-सचिव शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	प्रा.डा. देवेन्द्र ब. लामिछाने, पूर्व क्याम्पस प्रमुख प्रा.डा. यादव शर्मा पौडेल, पूर्व सह-क्याम्पस प्रमुख पृथ्वीनारायण क्याम्पस
लुम्बिनी प्रदेश भाद्र ९ गते, बुटवल	प्रा.डा. नन्द बहादुर सिंह उपकुलपति मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय	प्रा.डा. विनोद प्रसाद ढकाल उपकुलपति लुम्बिनी प्राविधिक विश्वविद्यालय	प्रा.डा. कारीनाथ न्यौपाने पूर्व अनुसन्धान निर्देशक, नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय प्रा.डा. रामचन्द्र आचार्य, शिक्षाविद्
कर्णाली प्रदेश माघ १२ गते, सुर्खेत	प्रा.डा. नन्द बहादुर सिंह उपकुलपति मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय	प्रा.डा. विजु कुमार शपलिया पूर्व डीन पूर्वाञ्चल विवि, व्यवस्थापन संकाय	जीतबहादुर शाह माननीय सदस्य, कर्णाली प्रदेश योजना आयोग डा. सुदीप ठकुरी, डीन, मध्यपश्चिम विश्वविद्यालय श्री नारायण सिग्देल, प्र.अ. जनज्योति मावि, सुर्खेत
सुदूरपश्चिम प्रदेश असोज १३ गते, महेन्द्रनगर	प्रा.डा. अम्मराज जोशी उपकुलपति सुदूरपश्चिम विश्वविद्यालय	प्रा.डा. बहिनारायण गौतम इतिहास केन्द्रीय विभाग त्रिभुवन विश्वविद्यालय	डा. मदन सिंह देउपा स. डीन, सु.प. विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय डा. राजेन्द्रविर चन्द, कैलाली बहुमुखी क्याम्पस

सात प्रदेशमा सम्पन्न शिक्षा कार्यशालाबाट आएका विषयहरू तथा सुधारका पक्षहरू

कुनै पनि राष्ट्रको सर्वाङ्गीण विकास र समृद्धिको आधार मानव स्रोत हो । असल, कुशल र राष्ट्रलाई आवश्यक मानवस्रोत निर्माणको प्रमुख आधार बनेको शिक्षाक्षेत्र नै हो । शिक्षाले व्यक्तिगत, सामाजिक र राष्ट्रिय आवश्यकतालाई पूर्णता दिन सक्नुपर्दछ भन्ने सनातन समयदेखि वर्तमान आधुनिक समयको माग र चिन्तन हो । दक्ष र योग्य मानवस्रोत निर्माणका लागि राम्रो शैक्षिक वातावरण, सुविधायुक्त शिक्षण संस्था, माटो र देशको आवश्यकता अनुकूल पाठ्यक्रम, योग्य र उच्च प्राज्ञिक संस्कार भएका शिक्षक, उचित मूल्याङ्कन पद्धतिको आवश्यकता रहन्छ । प्रत्येक समाज र राष्ट्रको आफ्नै परिस्थिति र प्रकृति हुन्छ । त्यसैले शिक्षाले समाजको परिस्थिति र प्रकृतिलाई राम्रोसँग सम्बोधन गरेको हुनुपर्दछ । शिक्षाले सबैभन्दा पहिले व्यक्तिलाई शारीरिक, मानसिक, आध्यात्मिक र बौद्धिकरूपमा सक्षम बनाउनु आवश्यक छ, साथै व्यक्तिगत चिन्तनको साथमा परिवार, समाज र राष्ट्रप्रतिको दृष्टिकोण स्पष्ट हुँदै आफ्नो जिम्मेवारी पूर्ण गर्नसक्ने योग्य र चरित्रवान् व्यक्ति निर्माणमा शिक्षा केन्द्रित हुनु पर्छ । शिक्षाले विद्यार्थी वर्गमा राष्ट्रको भूगोल, इतिहास, महापुरुष, जीवनपद्धति, भाषा, साहित्य, राजनीति, आर्थिक र सामाजिक मूल्य-मान्यता आदि विषयको जानकारी गराउँदै राष्ट्रप्रति आत्मगौरवको भाव जागृत गर्नु पर्दछ । जीवनोपयोगी सिप सिकाईको साथमा आत्मविश्वासको भाव जगाउँदै समाज जीवनमा मानव कल्याणका लागि समेत सोच्न सक्ने क्षमता शिक्षाबाट आम विद्यार्थीले प्राप्त गर्नु पर्दछ । जसका लागि वर्तमान शैक्षिक प्रणाली, पाठ्यक्रम आदिको बारेमा पुनर्विचार आजको आवश्यकता हो ।

यसै आवश्यकतालाई दृष्टिगत गर्दै विद्यार्थी परिषद्ले गत वर्षदेखि विभिन्न तहमा शिक्षा कार्यशाला सम्पन्न गरेको छ । गत फागुन ६ र ७ गते काठमाडौँमा सम्पन्न राष्ट्रिय शिक्षा कार्यशालापश्चात् आएका सुझाव निष्कर्ष र आगामी चिन्तनका विषयमा देशका सबै क्षेत्रमा चर्चा होस् भन्ने ध्येयका साथ प्रदेशस्तरमा शिक्षा कार्यशाला सम्पन्न भएका छन् । उक्त कार्यशालामा देशको शिक्षाको समग्र अवस्था चुनौती र समाधानका उपायको बारेमा विस्तृत चिन्तन तथा चर्चा भएको छ । सातै प्रदेशमा सम्पन्न भएका कार्यशालाको संक्षिप्त जानकारी सहितको वृत्त विवरण तयार गरिएको छ साथमा शिक्षा कार्यशालामा चर्चा भएका र प्रस्तुत भएका विषयहरूबाट देशको समग्र शिक्षाक्षेत्रमा देखिएका समस्या, चुनौती र समाधानलाई संक्षेपमा यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

शिक्षाक्षेत्रमा देखिएका समस्या एवम् चुनौतीहरू

- शिक्षाक्षेत्रमा समयानुकूल कानुनी पूर्वाधार बनाइएको छैन । विद्यमान ऐन नियमले तोकेअनुसार शैक्षिक संस्थाहरूमा न्यूनतम शैक्षिक जनशक्ति व्यवस्था गर्ने काम हुन सकेको छैन । कतिपय सन्दर्भमा भएको जनशक्तिको वितरण पनि न्यायपूर्ण बन्न सकेको छैन ।
- शिक्षाक्षेत्रमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारका लागि बजेट अपर्याप्त रहेको छ । शिक्षाक्षेत्रका पूर्वाधार विकासका कार्य योजनाबद्धरूपमा गर्ने भन्दा पनि जे आउँछ त्यसलाई पुरा गर्दै जाने भन्ने सोचमा अगाडि बढिरहेको छ ।
- सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षालय सञ्चालन गर्ने भने तापनि अझै पनि ७२ स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षाप्रदायक संस्था स्थापना हुन बाँकी नै छ । सञ्चालनमा रहेका संस्थामा क्षमताको ५१ प्रतिशत विद्यार्थीमात्र अध्ययनरत छन् । उक्त संस्थाहरूको नक्साङ्कन गरी बन्द गर्ने, गाभ्ने, तथा आवश्यकताको आधारमा स्थापना गर्ने विषय थप चुनौतीपूर्ण छ ।
- प्राविधिक शिक्षा र व्यावसायिक तालिमार्फतका पाठ्यक्रमहरू समयानुकूल नभएको बारम्बार गुनासो आइरहँदा पनि ठोस सुधार हुन सकेको छैन ।
- आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका ३.९ प्रतिशत बालबालिका अझै पनि विद्यालय आउन सकिरहेका छैनन् । छात्रवृत्ति, दिवा खाजा लगायतका विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थामा पुनरावलोकनसँगै पुनःसंरचना आवश्यक छ तर हुनु सकिरहेको छैन ।
- उच्च शिक्षा अनुसन्धानमूलक बन्न सकिरहेको छैन । जसले गर्दा उच्च शिक्षाक्षेत्रमा ठोस सुधार हुन सकिरहेको छैन ।
- अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणको अभाव, शिक्षक पेसागत सहयोग र तालिमको अभाव, विद्यालयमा न्यूनतम शिक्षक, पुस्तकालय, प्रयोगशाला, सूचना प्रविधिको पहुँच र भौतिक पूर्वाधारको अभावले सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तरमा असर पारेको छ ।
- शिक्षाको सुधारका लागि ल्याइएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि हालको बजेट अपर्याप्त छ । शिक्षामा हाल कुल राष्ट्रिय बजेटको औसतमा लगभग ११ प्रतिशतसम्म विनियोजन भएको छ । विनियोजनमध्ये ७० प्रतिशत जति तलब भत्तामा खर्च हुन्छ । शैक्षिक गुणस्तर र अनुसन्धानका लागि बजेटको अभाव छ ।
- समान लक्ष्य हासिल गर्न तीन तहका सरकार बीचको बुझाई समान बनाउने कार्य चुनौतीपूर्ण देखिएको छ । आवश्यक मापदण्ड, नीति नियम समयमै तयार गरी स्थानीय र प्रदेश तहको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने छ तर सो काम सबैभन्दा जटिल देखिएको छ । विभिन्न तहमा रहेका निकायहरूको बीचमा समन्वय हुन सकेको छैन ।
- सेवा प्रवाह प्रणालीमा समयानुकूल सुधार हुन सकिरहेको छैन । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप सबल बनाउने कार्य बाँकी छ । प्रविधिको प्रयोग बढाउन स्रोतसाधन, संस्थागत क्षमता र जनशक्तिको अभाव छ ।
- शैक्षिक पात्रो लागू नहुनु, सीप र शिक्षालाई उत्पादनसित र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न नसक्नु, विश्वविद्यालयमा चरम राजनीति हुनु (भागबन्डा, तालाबन्दी) प्रयोगात्मक भन्दा सैद्धान्तिक पढाई अधिक हुनु आदि समस्याले देशको समग्र शिक्षाक्षेत्र ग्रस्त बनेको छ ।
- शैक्षिक सत्र २०७६ बाट लागू भएको एकीकृत पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन अपेक्षित रूपमा प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।

- बहुकक्षा शिक्षणको अभ्यास नहुँदा विद्यार्थी संख्या अनुसार नभएर सञ्चालित कक्षा अनुसारको शिक्षक व्यवस्थापन गर्नु पर्ने अवस्थामा शिक्षक व्यवस्थापनसमेत चुनौतीपूर्ण भएको छ ।
- देशभरका १० पालिकाहरूबाट अनौपचारिक रूपमा संकलन गरेको २०७८ कक्षा ८ को नतिजाको तथ्याङ्क अनुसार तोकिएको मापदण्ड हासिल गरेर कक्षा ९ मा जाने विद्यार्थीको प्रतिशत ४ देखि १८ सम्म पाइएको थियो । तसर्थ विद्यार्थीहरूको गुणस्तर अत्यन्तै निम्न अवस्थामा रहेको तथ्याङ्कले देखाइरहेको छ ।
- प्रत्येक वर्ष आधारभूत तहमा शैक्षिक सत्र सुरु हुनासाथ विद्यार्थीको हातमा गुणस्तरीय पाठ्यपुस्तकको पहुँच अझैसम्म पनि हुन सकिरहेको छैन ।
- आधारभूत तहमा उदार कक्षोन्नतिको अभ्यासलाई अवलम्बन गर्दा न्यूनतम सिकाइ सक्षमता सुनिश्चित गरी माध्यमिक तहमा पुग्ने अवस्था सुनिश्चित गराउनु चुनौतीपूर्ण छ । विद्यार्थीको सिकाइको निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति, उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयन अभ्यासमा सुधार हुन सकिरहेको छैन ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको नीति पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन हुन सकिरहेको छैन ।
- उच्च शिक्षामा पदाधिकारी नियुक्तिको निश्चित मापदण्ड नहुँदा राजनीतिकरण बढिरहेको छ ।
- विना नक्साङ्कन र विना आधार विश्वविद्यालयहरू खोलिनु आफैँमा गम्भीर विषय बन्दै गइरहेको छ । राजनीतिक लहडमा विश्वविद्यालयहरू खुलिरहेका छन् तर त्यसको प्रभावकारिता अत्यन्त न्यून छ ।
- चिकित्सा शिक्षा र इञ्जिनियरिङ्गका केही विधा बाहेकमा गुणस्तरको पक्ष अत्यन्तै कमजोर बन्दै गइरहेको छ, गुणस्तर कम हुँदै जानुमा जवाफदेही को हो भन्ने कुरा सुनिश्चित हुन सकेको छैन ।
- विश्वविद्यालय अनुदान आयोग सरकारले दिने रकम विश्वविद्यालयहरूलाई बाँड्ने माध्यममात्र नभएर विश्वविद्यालय अनुदान अयोग प्राज्ञिक संस्थाहरूको नियमन गर्ने र सहजीकरण गर्ने संस्था हो भन्ने धारणा र भूमिका विकसित हुन सकिरहेको छैन ।
- विश्वविद्यालय र कलेजहरूले विदेशी विद्यार्थी आकर्षण गर्न सकेका छैनन्, त्यसैले विश्वविद्यालय नै बन्न सकेनन् । विश्वविद्यालयहरूमा कम्तिमा यति प्रतिशत विद्यार्थी विदेशी हुनु पर्छ, ल्याउनु पर्छ भनी योजना बनाउनु पर्छ, त्यसको पालना गर्नु पर्छ अनि अन्तर्राष्ट्रिय (विश्व) विद्यालय हुन्छन्, तर त्यसो हुन सकिरहेको छैन ।
- सिद्धान्त र विश्वका कतिपय उदाहरणबाट विश्वविद्यालयहरूको काम अनुसन्धान, उत्पादन, दिगो विकासका लागि सहयोग गर्नु हो । ज्ञानको उत्पादन, प्रर्वद्धन र विचार कर्ता (Think tank) को रूपमा काम गर्नु हो । सरकारलाई असजिलो परेका बेला राय परामर्श दिनु हो । हाम्रा विश्वविद्यालयहरू त्यो भूमिका निर्वाह गर्नमा असमर्थ रहेका छन् ।
- प्राविधिक शिक्षामा राजनीति व्याप्त बनेको छ । नेतृत्वको द्वैध चरित्र देखिँदै गयो, ७० प्रतिशत प्राविधिक र व्यावसायिक जनशक्ति उत्पादन गर्छौं भनी घोषणापत्रहरूमा लेख्ने तर त्यसको पूर्णतातर्फ ध्यान पुगेन । शिक्षामा राष्ट्रिय बजेटको २० प्रतिशत छुट्टयाउँछौं भनेर घोषणापत्रमा लेखियो तर त्यसो हुन सकेको छैन ।
- प्रदेशबाट विश्वविद्यालय र प्रतिष्ठान स्थापना र सञ्चालन हुन थाले तर एकआपसमा समन्वयको अभाव छ ।

- विद्यार्थीहरूको उत्तीर्ण दर एकदमै न्यून हुँदै गइरहेको छ । जसले विद्यार्थीहरूको कमजोर सिकाई उपलब्धीलाई देखाउँछ । अनुसन्धान र विकासको संस्कृति कम भएकाले QAAC पनि राम्रो गतिमा छैन ।
- प्राविधिक शिक्षामा शिक्षक नभएर नै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, पाएका र भएका शिक्षकले अडिने थलो (प्लेटफर्म) मात्र बनाउने जस्ता कार्य भइरहेका छन् जसले प्राविधिक शिक्षा कमजोर र धरासायी बन्दै गइरहेको छ ।
- कुन ठाँउमा कस्तो शिक्षण संस्था खोल्ने आवश्यकता पहिचान नै नगरी धमाधम शिक्षण संस्था खोलियो । माग गर्नेले आवश्यकता भन्दा प्रतिष्ठाको विषयका रूपमा लिने उत्पादनको विषयमा ख्यालै नगर्ने गरियो । दिनेले दबाव खप्न नसकेर दिने परिपाटी बसालियो जसले गर्दा शैक्षिक संस्थाको महत्व र भूमिका कम हुँदै गइरहेको छ ।
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम सम्बन्धी काम गर्ने सरकारको निकायमा सुशासन र व्यवस्थापनको पक्ष ज्यादै दयनीय अवस्थामा छ ।
- प्राविधिक विषय सिप भन्दा जाँचमा पास हुने कुरालाई महत्व दिने परिपाटी बन्यो । व्यापारी र राजनीतिज्ञले लगानी गर्ने र कमाउने क्षेत्रका रूपमा स्थापित भयो ।
- शिक्षामा अनुसन्धान, शिक्षक सहयोग कार्यक्रम, पूर्वीय दर्शन र मूल्ययुक्त शिक्षाको अभाव जस्ता विषय महत्वपूर्ण चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।
- शिक्षामा विशेषगरी पाठ्यक्रममा गरिएको वैदेशिक लगानीका कारण विद्यार्थीहरूमा आफ्नो देश, राष्ट्रियता, महापुरुष, इतिहास, संस्कार र संस्कृति लगायत आफ्नो माटोप्रति अपनत्वको अभाव रहेको छ ।
- राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार नेपालको साक्षरता दर ७६.३५ पुगेको छ । जसमा पुरुषको साक्षरता दर ८३.६ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता दर ६९.४ प्रतिशत मात्र छ । २१ औँ शताब्दीमा पनि सबै नागरिकलाई साक्षर बनाउन नसक्नु गम्भीर विषय हो ।
- ठूलो संख्यामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूमा न्यूनतम मापदण्डसमेत पुरा भएको छैन । बालबालिकाको समतामूलक पहुँच र सहभागिता पुग्न सकेको छैन ।
- बालविकासको भर्ना दरमा धेरै असमानताहरू रहेका छन् । जसमा छात्राको भर्नादर कम रहेको छ, त्यसमध्ये पनि गरिब, आर्थिकरूपले विपन्न तथा अन्य कमजोर समूहको भर्नादर निकै कम रहेको देखिन्छ ।
- व्यावहारिक शिक्षा नभएकाले विद्यार्थीहरूको शैक्षिक योग्यताको प्रमाणपत्र नेपाली बजारमै बिक्रन सकिरहेको छैन ।
- विद्यार्थीहरूमा मानवीय मूल्य, मान्यता ओरालो लाग्दै गइरहेको छ । समाजमा आपसी सद्भाव, विश्वास, सहकार्यको भाव खस्किँदै जानु यो आफैमा वर्तमान अवस्थाको गम्भीर चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

शिक्षाक्षेत्रमा सुधारका विषयहरू

- शिक्षाक्षेत्रमा सुधार गर्नुपर्ने कामहरूलाई दीर्घकालिन, मध्यकालिन र अल्पकालिनरूपमा विभाजन गर्नु आवश्यक छ । अल्पकालिन कामलाई मध्यकालिन र दीर्घकालिन सोच र नतिजासँग जोड्नु पर्छ । शिक्षाक्षेत्रमा अबको १/५/१० वर्षपछिसम्मको हाम्रो दृष्टिकोण के हो र उपलब्धी के हासिल गर्ने हो भन्नेमा स्पष्ट हुनु आवश्यक हुन्छ । हाम्रो अगाडि जे आउँछ त्यहि गर्ने भन्दा पनि के गर्दा दीर्घकालिन नतिजा हासिल हुन्छ त्यो गर्नु पर्छ ।
- शिक्षाक्षेत्रको सुधारका लागि विद्यालय शिक्षा विधेयक, उच्च शिक्षा सम्बन्धी छाता विधेयक, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिम सम्बन्धी विधेयक, राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप सम्बन्धी विधेयक र एकीकृत स्वास्थ्य शिक्षा प्रतिष्ठान विधेयक यथाशीघ्र जारी गर्नु आवश्यक छ ।
- गेटामा निर्माणाधिन मेडिकल कलेजलाई शहीद दशरथ चन्द स्वास्थ्य विज्ञान विश्वविद्यालय अन्तर्गत सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ । यसैगरी विज्ञान, प्रविधि तथा नवप्रवर्द्धन सम्बन्धी विधेयक, रसायनिक पदार्थको सुरक्षित प्रयोग, नियमन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी विधेयक, वि.पि. कोइराला मेमोरियल प्लानेटेरियम तथा अब्जरभेटरी र विज्ञान सङ्ग्रहालयसम्बन्धी विधेयक र राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला सम्बन्धी विधेयक यथाशीघ्र पारित गरिनु पर्दछ । यसले विभिन्न तह र निकायहरूका काममा समन्वय साथै स्रोतको प्रयोगमा समेत साझेदारिता र जवाफदेहिता कायम गर्न सहयोग गर्नेछ ।
- प्रत्येक शैक्षिक संस्थामा योजनाबद्ध ढङ्गबाट कक्षाकोठा, पुस्तकालय, प्रयोगशाला, खेलमैदान लगायतका न्यूनतम पूर्वाधार पूर्ण गर्नु पर्दछ । यस्तै अवस्था प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम र उच्च शिक्षाका क्षेत्रमा समेत गर्नु पर्दछ ।
- संवैधानिक प्रावधान अनुसार अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षालाई सुनिश्चित गर्न सञ्चालनमा रहेका सबै विद्यालयमा न्यूनतम शिक्षकको व्यवस्थापन गरिनु पर्दछ ।
- शैक्षिक सत्रको सुरुमा गुणस्तरीय पाठ्यपुस्तक विद्यार्थीको हातमा कसरी पुग्न सक्छ त्यसको सुनिश्चित गर्नुपर्छ जसका लागि सातै प्रदेशमा पाठ्यक्रम छपाई केन्द्र निर्माण र वितरणको नीति बनाएर त्यसको कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।
- पुस्तकालयमार्फत् अध्ययन सामग्री सुनिश्चित गर्ने, धेरै पटक प्रयोग गर्न सकिने पुस्तक बनाउने, प्रविधि अवलम्बन वा अन्य विकल्पको खोजी गरिनुपर्छ ।
- प्रधानमन्त्री विश्वविद्यालयको कुलपति हुने व्यवस्थाले पदाधिकारी नियुक्ति तथा विश्वविद्यालयको स्वायत्ततामा हस्तक्षेप भइरहेको छ, विश्वविद्यालयको नियमित गतिविधिमा प्रभाव परिरहेको हुँदा विश्वविद्यालयको कुलपति प्राज्ञिक व्यक्तिलाई बनाउने नीति निर्माण हुनुपर्दछ ।
- सबै शैक्षिक संस्थाहरूमा श्रव्यदृष्य सामग्री, पुस्तकालय एवम् प्रयोगशाला लगायतका सुविधा सुनिश्चिततासँगै अनलाइन र अफलाइन सुविधाका साथै इ-पुस्तकालय सहित सूचना प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना गर्नु आवश्यक छ । शिक्षण सिकाई कार्यमा प्रविधिको प्रयोगलाई जोड दिनुपर्छ ।
- विद्यालयहरू नजिकै स्थापना गरिएको, घट्दो जन्मदर र बसाइँसराइले विद्यालयको भर्नादर समेत घटिरहेकाले आधारभूत तहका विद्यालयहरूको पुनःनक्साङ्कन गर्नु अनिवार्य छ ।
- पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा कक्षागत विद्यार्थी अनुपात न्यून रहेकाले विद्यालयको सञ्चालनको ढाँचामा नै विचार गर्नु आवश्यक छ ।

- दरबन्दी मिलान अनुसार मावि मा २४८३५, निमावि २४४०१ र प्राविमा ३९२२ गरी जम्मा ५३१५८ थप शिक्षक आवश्यक देखिएको छ । आगामी आ.व.मा आधारभूत तहका १० हजार र माध्यमिक तहका ८ हजार शिक्षक दरबन्दी थप गर्नु पर्दछ । यस्तै अवस्था प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम र उच्च शिक्षाक्षेत्रमा समेत थप गर्नुपर्ने देखिन्छ । कतिपय अवस्थामा भएका जनशक्तिको समायोजन र न्यायोचित वितरण हुनु पर्दछ । कतिपय सन्दर्भमा नयाँ प्राविधिक जनशक्ति थप गर्नु पर्दछ
- गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि सबै जनशक्तिको क्षमता विकास अपरिहार्य हुने हुँदा क्षमता विकास गर्ने संस्थाहरूको सुदृढीकरण गर्नु पर्दछ । विद्यालयमा अध्यापनरत सबै जनशक्तिलाई शिक्षण र अनुसन्धानमा आधुनिक शैक्षिक प्रविधिको प्रयोग तथा पाठ्यक्रम अनुसार शिक्षण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धमा सहयोग उपलब्ध गराउनु अनिवार्य छ । विगतमा सञ्चालनमा रहेका तर हाल निष्क्रियजस्तै देखिएका तालिम केन्द्रहरू र अनुसन्धान केन्द्रहरूको क्षमता विकास गर्नु अनिवार्य छ ।
- विगतमा १०५३ स्रोतकेन्द्र, २९ वटा शैक्षिक तालिम केन्द्र र ४६ वटा अगुवा स्रोत केन्द्रमार्फत् विद्यालय सुपरीवेक्षण र शिक्षकको पेसागत विकास तथा सहयोग हुँदै आएकोमा संघीयता कार्यान्वयनसँगै उक्त प्रावधान हटेको छ । सबै स्थानीय तहमा शिक्षकको पेसागत विकास तथा शिक्षण सिकाई प्रक्रियामा सहजिकरणका लागि विद्यालय अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणसहितको सुदृढ शिक्षक सहयोग प्रणालीको स्थापना गर्नुपर्छ । प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम र उच्च शिक्षाका क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास कार्यक्रम मात्र नभएर संस्थागत व्यवस्थासमेत बलियो बनाउनु पर्दछ ।
- शिक्षक सेवा आयोगको हालको लिखित परीक्षाको परिणाममा केही जिल्लाको माग र सिफारिस तुलना गर्दा माग भएको संख्यामा आवेदन समेत नपरेको र उत्तीर्ण नभएको अवस्था छ, जसका लागि शिक्षाशास्त्र सञ्चालन गर्ने विश्वविद्यालय र विद्यालय शिक्षा प्रणालीको सङ्ख्या र आवश्यक मागको सामञ्जस्य गर्दै त्यसको व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ ।
- सिकाइप्रतिको उत्तरदायित्व थप मजबुत बनाउन शिक्षकको वृत्ति प्रणालीलाई समय सापेक्ष बनाउनु अनिवार्य छ । शिक्षकका लागि अवसरको विस्तार गर्दै शिक्षक व्यवस्थापनका पक्षहरू, नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, अवसर, उत्प्रेरण, सुविधा आदिलाई समयसापेक्ष थप राम्रो, सुशासनमैत्री बनाउँदै लैजानु अनिवार्य छ । शिक्षक जनशक्तिको विविधता व्यवस्थापनमा नीतिदेखि अभ्यास तहसम्मका विषयहरूमा विशेष ध्यान दिनु जरूरी छ ।
- नेपालमा कृषि व्यवसाय नभएका कारण पनि कृषि विषय पढ्न र कृषि गर्न युवाहरूको रूचि बढाउनका लागि नेपालमा कृषि उद्यमी हुन सक्ने वातावरण सिर्जना गर्दै कृषिको व्यवसायका लागि वित्तीय व्यवस्थापन गर्ने दिशामा कार्य गर्नु आवश्यक छ ।
- शिक्षाको माध्यम भाषाको सन्दर्भमा संविधानको प्रावधान, भाषिक अधिकारको विषय, प्राज्ञिक पक्ष, बजारको माग, समुदायको रूचि र हाम्रो अभ्यासमा विरोधाभाष देखिन्छ । नेपालको राष्ट्रभाषालाई शिक्षाको आधिकारिक माध्यम भाषाको रूपमा स्थापित गर्नु आफैमा एक चुनौतीपूर्ण विषय देखिन्छ । यसको समाधानका लागि पाठ्यक्रममा अनिवार्यरूपमा राष्ट्रभाषालाई शिक्षाको माध्यम भाषाको रूपमा स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ । भाषाहरूलाई एकसाथ लैजाने सहज तरिका अपनाउनु जरूरी छ ।
- शिक्षानीति निर्माणमा वैदेशिक लगानी एवं दातृसंस्थाहरूको प्रभावलाई कम गर्दै शिक्षामा स्वदेशी लगानी बढाउँदै लैजानु पर्छ । देशको कुल बजेटको २०% बजेट शिक्षाका लागि सुनिश्चित गर्नु पर्दछ ।

- सार्वजनिक विद्यालयमा दिवा खाजा कार्यक्रमलाई आवश्यक क्षेत्र तय गरी त्यसलाई प्रभावकारी बनाउन त्यसको शुल्कमा क्रमशः वृद्धि गरी विद्यालय शिक्षाको अन्तसम्म लिएर जानु पर्दछ । सरकारले अनुदान मात्र दिने पद्धतिमा पुनर्विचार गरी साझेदारीमा सञ्चालन गर्ने पद्धतिको अवलम्बन गर्नुपर्छ ।
- आधारभूत तहका तल्ला कक्षाहरूमा लगानी थप्दै कमजोर र विपन्नमा थप लगानी बढाउनुपर्छ । विद्यार्थी सहूलियत र छात्रवृत्त कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक देखिन्छ ।
- शैक्षिक संस्थाहरूमा शिक्षण हुने विषयवस्तुको पठन पाठन एवम् परीक्षाको माध्यम भाषाका बारेमा पनि स्पष्ट हुनु आवश्यक छ । मातृभाषा वा नेपाली भाषामा पठनपाठन गराउने र सबै तहका परीक्षामा नेपाली भाषामा पनि प्रश्नपत्र सोध्ने नीति तयार गर्नु पर्दछ ।
- कक्षा १२ सम्म सञ्चालनमा रहेका विद्यालयमा छुट्टै प्रधानाध्यापकको पद सिर्जना गरी खुला प्रतिस्पर्धाबाट नियुक्तिको व्यवस्था मिलाउनुपर्छ । नतिजाका आधारमा प्रधानाध्यापकको मूल्याङ्कन गरी जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने नीति निर्माण गर्नुपर्छ ।
- सबै विषय अध्ययन गरेका व्यक्तिले शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्र लिन पाउने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्छ । यस्तो अनुमति पत्र प्राविधिक तथा व्यावसायिक र उच्च शिक्षामा समेत लागू गरिनु पर्दछ ।
- अहिलेसम्म पहुँच नपुगेका ७३ स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक पहुँचका लागि प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना गरिनु पर्दछ ।
- राष्ट्रिय जनशक्ति विकास नीति तयार गरिनु आवश्यक छ । शैक्षिक पहुँच र अवसरमा अवरोध नपुग्ने गरी शैक्षिक संस्थाहरू (विद्यालय, प्राविधिक शिक्षालय तथा उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने शिक्षालय) को समायोजन तथा पुनर्वितरण गर्नु पर्दछ ।
- विज्ञान प्रविधिको विकासका लागि विद्यालय तहबाट नै STEM शिक्षामा जोड दिनुपर्छ । रेडियोधर्मी पदार्थ उपयोग तथा नियमनकारी निकाय स्थापना गर्नुपर्दछ । विधिविज्ञान प्रयोगशालाको विस्तार तथा स्तरोन्नतिको कार्य यथाशीघ्र गर्नु पर्दछ । सातवटै प्रदेशमा विशिष्टिकृत अनुसन्धान केन्द्रको सञ्चालन र विज्ञान प्रविधि क्षेत्रमा राष्ट्रिय अनुसन्धान केन्द्र स्थापना गरिनु पर्दछ ।
- आवश्यकताअनुसार मात्र जनशक्ति उत्पादन र विश्वविद्यालयको स्थापना गर्ने नीति निर्माण गर्नु पर्दछ ।
- सिपलाई उत्पादनसँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोडेर शिक्षालाई पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमका रूपमा विकसित गर्नु पर्दछ । जसका लागि समय-समयमा सबै तहका पाठ्यक्रमको परिमार्जन अनिवार्य छ ।
- शैक्षिक पाठ्यक्रमको संरचना बजार, सामाजिक-सांस्कृतिक र राष्ट्रिय आवश्यकता अनुरूपको निर्माण गर्नु पर्दछ । नयाँ पाठ्यक्रम निर्माणसँगै विद्यालय तहमा शिक्षक तयारीमा काम हुनुपर्छ ।
- शिक्षाक्षेत्रको एकीकृत शैक्षिक पात्रो निर्माण गर्दै त्यसको कार्यान्वयन यथाशीघ्र गर्नु पर्दछ ।
- सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तरको खम्बाको रूपमा रहेको जनशक्ति व्यवस्थापन र विकास कार्यलाई प्राथमिकतामा राख्दै त्यसको कार्यान्वयनका लागि सबै पक्ष गम्भीर बन्नु आवश्यक छ ।
- नतिजा अभिमूखीकरण, वस्तुनिष्ठ र योग्यतालाई समाहित गर्दै शिक्षण सिकाई वातावरण र परिचालन परिस्थितिको प्रणालीमा सुधार गरिनुपर्छ ।

मधेश प्रदेश शिक्षा कार्यशाला

२०८० असार ३० गते । वीरगञ्ज, पर्सा

बाग्मती प्रदेश शिक्षा कार्यशाला

२०८० भाद्र १८ गते । भरतपुर, चितवन

गण्डकी प्रदेश शिक्षा कार्यशाला

२०८० श्रावण २७ गते । पोखरा, कास्की

लुम्बिनी प्रदेश शिक्षा कार्यशाला

२०८० भदौ ०९ गते । बुटवल, रूपन्देही

कर्णाली प्रदेश शिक्षा कार्यशाला

माघ १२ गते । विरेन्द्रनगर, सुर्खेत

सुदूरपश्चिम प्रदेश शिक्षा कार्यशाला

२०८० असोज १३ गते । महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर

